

AMERIKAANS, KLASSIEK, MODERN

door C. G. Roest

1 Inleiding

Het zal weinig of geen tegenspraak ontmoeten wanneer ik stel, dat „moderne” accountants een deugdelijke grondslag voor hun werk evenmin kunnen ontberen als de „klassieken”. Er valt ook niet aan te nemen, dat prominente accountants in de Verenigde Staten van Amerika, Canada en het Verenigd Koninkrijk - alhoewel zij anders te werk gaan dan hier te lande gebruikelijk is - de hand lichten met de deugdelijke grondslag.

Vrij lange en veelzijdige Amerikaanse ervaring zowel als de gedegen Nederlandse opleiding, brengen mij ertoe in het navolgende te trachten een brug te slaan over wat men de „audit-gap” zou kunnen noemen.

Collega Van Rossem zegt in het M.A.B. van januari 1970 (waarin hij de voorjaarsconferenties 1969 bespreekt; zie de „Accountant” van juli 1969): „Het is in grote lijnen duidelijk, dat alle accountants genoodzaakt zijn bij hun oordeelsvorming eigen actie toe te passen. Het lijkt mij een louter theoretisch meningsverschil, etc.”.

Het is ook mijn mening dat er geen werkelijk verschil is in de deugdelijkheid van de grondslagen van de moderne en de klassieke accountant in Nederland. Er is ook geen verschil met de grondslagen van de Amerikaanse accountant. Geen van drieën geeft verklaringen af, welke niet aan gelijke verwachtingen van het maatschappelijk verkeer beantwoorden of past te weinig eigen actie toe. *Er zijn geen verschillen in grondslagen; er is slechts verschil in techniek.*

In hoofdstuk 6 wordt aangehaakt op de voorjaarsconferenties 1969. Naar mijn mening behoeft de „moderne” techniek op een tweetal punten aanvulling en/of verduidelijking en mag de „klassieke” techniek twee tegenargumenten laten vallen. Er blijft dan geen principiële verschil meer over in vergelijking met de Amerikaanse techniek.

Het verschil tussen de „klassieke” en de „Amerikaanse” techniek (respectievelijk hoofdstukken 3 en 2) kan wellicht het best worden getypeerd door tegenstellingen, zoals indirecte en directe controle, progressieve en retrograde methode en „synthetische” tegenover „analytische” techniek.

2 De Amerikaanse (analytische) controle techniek

De Amerikaanse accountant controleert de jaarrekening als een op zichzelf staand stuk; hij neemt deze als uitgangspunt. Hij verkrijgt daartoe of maakt zelf „analyses” van grootboekrekeningen van balans en resultatenrekening. Voor het controleren van deze analyses heeft hij - evenals de Nederlandse accountant - deugdelijk bewijsmateriaal nodig.

Als hij van derden rechtstreeks bevestiging of informatie kan ontvangen of zelf kan waarnemen of inspecteren, dan verschaft hem dat grotere zekerheid van betrouwbaarheid voor de doeleinden van een onafhankelijke controle, dan indirecte bewijskracht slechts van binnen de onderneming verkregen,

zoals van inkoopfacturen, checks, copie-contracten, notulen, etc. van de client. Omgekeerd - zo staat vermeld in Statements on auditing procedures no. 33, chapter Evidential matter (en dat is in Nederland niet anders) - rechtvaardigen bewijsstukken alleen, zonder voldoende aandacht voor de juistheid en accuratesse van de eraan ten grondslag liggende administratieve gegevens, niet het geven van een oordeel over de jaarrekening. En als die administratieve gegevens een deugdelijk systeem van interne controle hebben moeten passeren, dan heeft hij meer vertrouwen in de eruit voortvloeiende jaarrekening, dan wanneer dit systeem minder deugdelijk is.

Hij gaat daartoe het systeem van interne controle op eventuele leemtes onderzoeken. Hij gebruikt daartoe een questionnaire of checklist (I) en stelt daarbij aan de hand van de verkregen inlichtingen al dan niet bepaalde leemtes vast. Daarna wordt het programma (II) Toetsing werking interne controle uitgevoerd, teneinde na te gaan of de verkregen inlichtingen inderdaad juist zijn en er nog niet andere leemtes zijn of dat reeds bekende leemtes groter van omvang zijn. Ook in programma (III) Controle jaarrekening, zijn nog meer tests op de interne controle ingebouwd. Uit het „drieling-programma” komen leemtes onherroepelijk aan het licht. De accountant heeft dan één of meer „risk areas” bij de controle van de jaarrekening (III) vastgesteld en doet dan drie dingen:

- 1 Gesprek met de leiding hoe de interne controle op de bepaalde aspecten verbeterd kan worden en wat de gevolgen zijn, als de leemtes niet worden hersteld (aanbevelingsbrief).
- 2 Nagaan of - zolang de leemte niet is hersteld - een hoge functionaris (of in sommige gevallen de eigenaar) kan worden ingeschakeld voor het opvangen van deze leemte en
- 3 (een „klassieke” opvatting) Nagaan of de accountant zelf bij zijn controle op de jaarrekening (III) nog aanvullende en/of alternatieve procedures kan toepassen om de „risk areas” te dekken. Vaak kan de accountant toch nog tot een schone verklaring komen.

Voor het opsporen van leemtes worden meestal selecte steekproeven gebruikt. De a-selecte steekproef vindt in Amerika weinig toepassing. Op de problematiek en techniek van selecte steekproeven wordt in dit artikel niet verder ingegaan. Wel wordt opgemerkt - en ik meen dat dit heel belangrijk is bij het trachten te overbruggen van de „audit-gap” - dat in het algemeen een *relatief gering* aantal steekproeven voldoende is om leemtes op te sporen: Een auto bijvoorbeeld is a.h.w. een systeem. Als men de werking van dit systeem gaat controleren, dan start men de auto in een vriesruimte, men trekt hem enige malen met hoge snelheid op een nat wegdek door scherpe bochten, men neemt dertig zware remproeven, etc. etc. „Leemtes” in de auto worden onherroepelijk en vrij snel ontdekt. En dan stopt men de proeven; het heeft dan immers weinig zin nog meer steekproeven te nemen. Het keuringsrapport wordt gemaakt en de nodige reparaties worden verricht. Nadat dit gebeurd is of geheel of gedeeltelijk wordt nagelaten kan de deskundige op verantwoorde wijze een oordeel over de auto geven: goed, onder voorbehoud, geen oordeel, afkeuring.

Men weet weliswaar niet met zekerheid of men van alle pannes van het

afgelopen jaar op de hoogte is gesteld, maar bij het afgeven van het certificaat heeft men wel degelijk een oordeel over de auto.

Nu gaan voorbeelden altijd mank, maar het leek mij goed dit in Amerika gehoorde voorbeeld onder de aandacht te brengen. In feite geldt hetzelfde voorbeeld bij een geautomatiseerde administratie: controleert men de uitkomsten van de computer („buiten de computer om”) of beoordeelt men de computer programma's en toetst men de werking daarvan, door er een aantal moeilijke gevallen door heen te voeren?

Het „drieling"-programma is bij grote Amerikaanse accountantskantoren gestandariseerd. Per individuele maatschap mogen hier en daar verschillen bestaan, doch dit zijn in principe details. Programma I en II zijn in dezelfde hoofdstukken ingedeeld: programma III is ingedeeld naar diverse activa, passiva, kosten en opbrengsten, zoals deze in een jaarrekening en dus in het grootboek kunnen voorkomen. De standaardindeling van de drie programma's maakt deze tot een onverbreekelijk geheel. De omvang van de accountantscontrole en de te volgen maatregelen (III) zijn volledig afhankelijk van de geschiktheid van het systeem van interne controle (I) en de werking daarvan (II).

Bij eerste opdrachten en daar waar het systeem van interne controle zwak is, dienen alle „hoofdstukken" van programma I elk jaar volledig te worden ingevuld. Wanneer het systeem redelijk tot goed is, is het niet nodig alle onderdelen elk jaar te beoordelen; dit gebeurt dan partieel roulerend met een cyclus van 2 of 3 jaren. Wel wordt elk jaar programma II, en uiteraard ook III, geheel uitgevoerd. Bij middelgrote ondernemingen kost het invullen van programma I 8-16 uren (door controleleiders of eerste assistenten).

Het „chiffre d'affaires" is één van de zaken, welke door het systeem van interne controle bewaakt wordt en waarvan de accountant de goede werking vaststelt, dan wel een risk-area ontmoet (zie ook hoofdstuk 5).

De standaardprogramma's zijn bedoeld als tijdsbesparend hulpmiddel en tevens als een vrijwel volledige opsomming van controlemaatregelen. Met zorg moet worden gewaakt tegen het uitvoeren van onnodige maatregelen alsook tegen het weglaten van noodzakelijke maatregelen. Aan het eind van elk hoofdstuk is ruimte gereserveerd voor het „maatwerk" (typologie). De „maat-confectie" programma's worden gebruikt voor controles, welke gemiddeld 500-700 controle-uren niet te boven gaan. Voor grotere controles worden aparte programma's gemaakt, welke echter geheel dezelfde hoofdstukindeling en puntenvolgorde hebben als die van de standaardprogramma's.

Ook de dossiers hebben een standaardindeling; er zijn voorts „standard working papers".

3 De „klassieke" (synthetische) controle techniek

Uiteraard is het verschil tussen „klassiek" en „modern" niet zo principieel meer als dit een twintigtal jaren geleden nog was. Het klassieke Nederlandse programma voorziet binnen het kader van de volkomen controle in een positieve controle op de uitgaande geldbeweging (inkopen, kosten, uitdelingen) en in een negatieve controle op de opbrengsten (verkoppen, kapitaalstor-

tingen), zodat jaarlijks het maximum van de vermogensmutatie wordt gecontroleerd.

Per balansdatum worden de activa positief en de passiva negatief gecontroleerd, zodat per ultimo de minimum vermogenspositie wordt geverifieerd. Omdat het vermogen niet anders kan muteren dan door resultaten, kapitaalsmutaties en uitdelingen (aan herwaarderingen wordt in dit artikel voorbijgegaan) wordt met deze methode altijd de volledigheid en juistheid van de jaarrekening vastgesteld; maximum positie = minimum positie. Door zelf de mutaties uit dagboeken (of equivalenten) vast te leggen, voorziet deze „synthese” bovendien in een eigen opbouw van de saldibalans.

De negatieve controle op de opbrengsten (chiffre d'affaires) dient - voor huishoudingen met een goederenbeweging - te worden uitgevoerd door gebruikmaking van het controlemiddel: verband kwantitatieve goederenbeweging en geldbeweging. Er resteert de vraag of de ingaande goederenstroom volledig is verantwoord. Dit kan niet worden vastgesteld door verbandscontrole met uitgaand geld; immers het uitgaand geld wordt positief (en dus niet op volledigheid) gecontroleerd. Slechts door toepassing van het controlemiddel „Onderzoek systeem en werking interne controle” wordt aan de formele relatie inkopen / uitgaand geld materiële inhoud gegeven.

Bij huishoudingen zonder (quasi) goederenbeweging kan het volledigheidprobleem ook niet anders worden opgelost dan door toepassing van het controlemiddel „Onderzoek systeem en werking interne controle”.

Voor het beoordelen van het systeem interne controle wordt steeds meer van questionnaires gebruik gemaakt. Na toevoeging van het organisatie-schema, een exemplaar van het rekeningstelsel en (eventueel) een schema van de formulierengang, is daarmee meestal de beschrijving Administratieve Organisatie compleet en wel op gestandariseerde wijze. De inhoud van de beschrijving A.O. is bepalend voor de omvang en de aard van de controle verrichtingen. Standaardprogramma's voor „Toetsing werking interne controle” vinden nog slechts weinig toepassing; in meerdere mate zal dit het geval zijn voor de balanscontrole.

In de plaats van integrale waarneming treedt op tal van plaatsen de (meestal a-selecte) steekproef, teneinde de juistheid van populaties (inkopen, kosten, verkopen, activa en passiva) vast te stellen.

Alvorens de „klassieke” en „Amerikaanse” technieken te vergelijken, volgt eerst een korte uiteenzetting van het begrip Interne Controle, volgens het American Institute.

4 Interne controle

American Institute: „Interne controle omvat het organisatieplan van en alle samenhangende maatregelen tot het binnen een onderneming beschermen van haar bezittingen, het controleren van de accuratesse en de betrouwbaarheid van administratieve gegevens, het bevorderen van efficiency en het aanzetten tot naleving van voorschriften van de leiding”.

Uit deze omschrijving blijkt, dat interne controle veel verder reikt dan zaken, welke rechtstreeks boekhouding en financiën aangaan. Ze vormen een

onderdeel van interne controle zaken van productie-technische en commerciële aard, als bijvoorbeeld productienormen, kwaliteitscontroles, concurrerende offertes, credietbewaking e.d.

Boekhouding is slechts één der zaken, welke door de interne controle bewaakt wordt.

Voor een goede interne controle is nodig:

- een organisatieplan; één van de criteria is hierbij, dat er een grotere functiescheiding moet zijn naarmate eigendom en uitvoering verder uit elkaar gaan.
- een administratieve organisatie, teneinde controle te hebben over activa, passiva, opbrengsten en kosten (rekeningstelsel, handleidingen, formulierengang, goedkeuringsbevoegdheden, begrotingen, etc.).
- een dergelijke uitvoering van taken en werkzaamheden.
- kundig personeel.

5 Vergelijking van beide technieken

Naar mijn mening hebben de uitdrukkingen „gebruik maken van” en „steunen op” interne controle aanleiding gegeven tot misverstand. De Amerikaanse accountant *onderzoekt* de interne controle, teneinde leemtes *op te sporen*.

Een belangrijk verschil is dat de „klassieke” techniek gebruik maakt van steekproeven, teneinde de integrale juistheid van een *populatie* vast te stellen, en de „Amerikaanse” accountant steekproeven gebruikt om leemtes op te sporen in een *systeem* (interne controle), waardoor de populaties stromen en daarin tot stand komen. Het opsporen van leemtes kan met een relatief gering aantal steekproeven worden gedaan (zie hoofdstuk 3 auto, computer); als een risk area is vastgesteld, worden de steekproeven gestopt.

Een ander verschil is, dat de klassieke accountant bij ondernemingen met een goederenbeweging het chiffre d'affaires tracht vast te stellen door gebruikmaking van twee controlemiddelen: Verband kwantitatieve goederenbeweging/geldbeweging én Onderzoek systeem en werking interne controle, terwijl de Amerikaanse accountant in ondernemingen met of zonder (quasi) goederenbeweging geen verschil maakt en in principe slechts één controlemiddel toepast (programma's I en II).

N.B. Zoals ook bij de voorjaarsconferentie 1969 nog eens is gebleken, is het vaak niet mogelijk het chiffre d'affaires zelfstandig te bepalen. In die gevallen, dat het wel mogelijk is, zal de Amerikaanse accountant - maar ik dacht ook de Nederlandse accountant - een opstelling er van door de cliënt laten maken en deze dan controleren.

Een derde verschil zou kunnen zijn, voorzover van toepassing, dat de Amerikaanse accountant niet zelfstandig de saldibalans opbouwt. Zijn controle op de juistheid van de saldibalans is ingebouwd in het „drieling-programma”. Bij programma II wordt vanuit bescheiden, tellingen en boeken naar het grootboek gecheckt; omgekeerd wordt bij programma III vanuit het grootboek naar analyses, boeken, tellingen en bescheiden gecheckt. Een tweerichtingsverkeer dus, waarbij het probleem van vastlegging van tussentijdse tellingen eigenlijk niet voorkomt (de saldibalans van de cliënt, ook de tussentijdse, wordt met het grootboek gecheckt en in het dossier bewaard).

Meer verschillen in theoretische opzet zijn er naar mijn mening niet.

Het programma III, Controle jaarrekening, is in feite geheel gelijk, afgezien wellicht van het feit, dat de Amerikaanse accountant meer met saldobestemmingen werkt, dan hier ten lande gebruikelijk is (saldo- of rekeningcourant bevestigingen van crediteuren is in Nederland bepaald niet gebruikelijk), een „lawyers” letter vraagt, alsmede een letter of representation (cliënt is verantwoordelijk voor de jaarrekening).

Er is wel een verschil in praktische opzet. De Amerikaanse accountant onderneemt een aparte gesystematiseerde arbeidsgang voor toepassing van het controle middel Onderzoek systeem en werking interne controle.

In Nederland komt de toepassing van dit controle middel veelal tot stand als bijproduct van andere controle-middelen (uiteraard is dit niet altijd het geval).

Weliswaar komt men in Nederland ook steeds meer tot een systematisch gebruik van het controlemiddel Interne controle, maar het probleem is, dat hier te lande - naar mijn mening - nooit systematisch is geanalyseerd, welke zekerheid wordt verworven door toepassing van dit controle-middel.

In de literatuur wordt nauwelijks iets aangetroffen over de soort en de omvang van alternatieve en/of aanvullende procedures, door de accountant toe te passen als één of meer leemtes (risk areas) zijn vastgesteld.

6 Voorjaarsconferentie 1969

In de Inleiding heb ik gesteld, dat naar mijn mening de „moderne” techniek op een tweetal punten aanvulling en/of verduidelijking behoeft. Deze punten zijn (zie artikel collega van Rossem in het M.A.B. van januari 1970):

1 „Wat zal de accountant verrichten respectievelijk nalaten, indien de administratieve organisatie (beter interne controle) als goed is te kwalificeren?”

Antwoord: hij voert het controle programma jaarrekening III uit. Bij eventuele leemtes op bepaalde aspecten, gaat hij na hoe hij de risk-areas bij het uitvoeren van programma III nog kan dekken.

2 „Hoe wordt de werking van de interne controle getoetst?”

Antwoord: hiervoor bestaat het programma II (deels zijn in III ook tests ingebouwd).

Tevens werd in de inleiding gesteld, dat de „klassieke” accountant twee tegenargumenten mag laten vallen:

1 „De integraal goede werking van de interne organisatie kan niet door een beperkt aantal waarnemingen worden vastgesteld.”

Antwoord: het is niet nodig vast te stellen dat alle transacties gedurende het hele jaar door de interne controle zijn bewaakt. Voldoende is, dat de accountant zich een oordeel vormt, dat de interne controle dusdanig is en werkt, dat de aan de jaarrekening ten grondslag liggende administratieve gegevens voldoende juist en accuraat zijn. Bewijsstukken alléén, zonder voldoende aandacht voor de juistheid en accuratesse van de administratieve gegevens, rechtvaardigen niet het geven van een oordeel over de jaarrekening.

Eventuele leemtes in het systeem interne controle of in de werking daarvan ontdekt men reeds of bij programma I of na een relatief beperkt aantal waarnemingen bij programma II. Het heeft dan weinig zin nog meer steekproeven in die leemtes te nemen. De accountant gaat na of hij bij zijn controle op de jaarrekening (III) nog aanvullende en/of alternatieve procedures kan toepassen om de risk-areas te dekken en eventueel toch tot een goedkeurende resp. andere verklaring te komen.

- 2 „Het is een essentiële fout de controle te baseren op de perfecte interne controle, omdat die perfectie in werkelijkheid niet bestaat”.

Antwoord: Als de perfectie er op één of meer punten niet is, dan doet de accountant drie dingen:

- a) Gesprek met leiding en aanbevelingsbrief
- b) Leemte provisorisch dichten
- c) Alternatieve en/of aanvullende procedures

De jaarrekeningcontrole is niet gebaseerd op perfecte interne controle; perfectie is er eigenlijk nooit. De vraag is hoe de graad van imperfectie te bepalen. Bij het doorlichten van de interne controle en de werking daarvan komen imperfecties, risk-areas, onherroepelijk aan het licht.

7 Conclusie

Voor mij is de Amerikaanse controle techniek door de systematiek effectiever dan de „klassieke” techniek; verschil in theoretische grondslagen zijn er naar mijn mening niet.

Daar komt nog bij, dat het op papier hebben van generally accepted accounting principles and auditing standards, het hebben van report writing manuals, practice manuals, manuals for letters of recommendation, standard programs en standard working papers, bijzonder praktisch is. Men kan direct de oplossing van bepaalde problemen of goede formuleringen vinden, overigens zonder dat het creatieve denken van de accountant wordt aangetast. Het gebruik van een woordenboek tast het creatieve denken ook niet aan, doch verhoogt de kwaliteit van de vertaling.

Hiermede is geenszins gezegd, dat er in Nederland te weinig op dit gebied is; toch kan ik het met collega van Rossem van harte eens zijn als hij schrijft: „Hierbij is nog te bedenken, dat hulpmiddelen, welke de vele mogelijkheden kanaliseren en vereenvoudigen, zoals die b.v. in de Verenigde Staten voorkomen op het gebied van de formulering van bepaalde opvattingen ons (nog) niet ten dienste staan”.

Met zijn slotzin „Wij zullen ons derhalve o.m. moeten instellen op een verdergaande uitbreiding van het accountantswerk op hoog niveau en daarmede op een wijziging van de vroeger gebruikelijke bezetting van een accountantskantoor.” ben ik het ook eens, als met het woord „uitbreiding” wordt bedoeld „ombuiging”.

Uitbreiding zou vergroting van het aantal controle-uren kunnen betekenen; het is mijn ervaring, dat de Amerikaanse controletechniek niet tot een groter aantal uren behoeft te leiden; wel dat het werk van de jongere assistenten kan worden beperkt en op een interessanter niveau kan worden gebracht.